

ПРОЦЕСЫ ГЛОБАЛІЗАЦІИ МИРОВОЙ ЭКОНОМІКИ

Н. К. ЮЩЕНКО, к.е.н., доцент,
Донецький національний технічний університет

ЕКОНОМІЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНИЙ СВІТ

Головними ознаками кінця минулого сторіччя стали глобальні трансформації в політичній, економічній, науково-технічній сферах сучасного світу: руйнація двополярного світу з його двома протилежними соціально-економічними системами, двома ворогуючими військово-політичними блоками, ідеологічною непримиренністю, глобальною конфронтацією, нескінченною «холодною війною», поява глобальних проблем, від розв'язання яких залежить саме виживання людства, конвергенція ідеологій розвитку, зокрема, майже загальне визнання цінностей ринкової економіки, посилення взаємозалежності світового співтовариства, створення інформаційно-комунікаційних систем, що дозволяють складати економічні угоди в реальному режимі часу незалежно від місцезнаходження агентів угод, і багато чого іншого.

Ці глобальні перетворення потребують подолання застарілих догм і стереотипів, глибокої наукової розробки теоретичних основ нової економічної стратегії відповідно до нових умов. Сучасна наука не має точної відповіді на питання про перспективи цих глобальних явищ, що робить дослідження в даному напрямку безумовно актуальними. Аналізу цієї проблеми присвячено чимало наукових статей, монографій, проводяться наукові конференції, але її складність, невирішеність багатьох питань примушує вчених продовжувати пошуки на цьому шляху.

Сам термін «глобалізація» був введений в науковий обіг відомими теоретиками Римського клубу Е. Ласлом, Д. Медоузом, М. Месаревичем та ін. у 60-ті роки минулого сторіччя, але й на сьогодні загально визнаного поняття цього явища нема. Аналіз існуючих трактувань даного терміну [1,204; 2,24; 4,91; 5,75; 9,39; 10] вияв-

ляє досить різні підходи, різну глибину його дослідження і розуміння, коли нерідко любе явище міжнародного рівня подається як прояв глобалізації, а її зародження пов'язують з початком розвитку міжнародних економічних відносин [1, 210]. Тобто досить характерна невизначеність якісних відмінностей глобалізації, її змісту.

Хоча кінець 90-х років ознаменувалася значною активізацією дискусій щодо проблем глобалізації, науковими суперечками її прихильників і супротивників [2,28], але і дотепер залишаються невизначеними і потребують на відповідь такі питання: чи існує явище глобалізації, чи це тільки політична доктрина, що переслідує доволі конкретні цілі; у чому полягає об'єктивний зміст глобалізації, та як він співвідноситься з уявленнями про неї (перш за все науковими і політичними), що знаходяться у сучасному обігу; якою є ефективність і раціональність світового ринку та можливості його регулювання; наслідки глобального економічного процесу для периферійних країн.

Для нашої країни проблеми глобальних трансформацій мають особливе, не тільки теоретичне, але й практичне значення. Вплив глобалізації, її позитивних і негативних факторів на становлення і розвиток України за роки її незалежності був доволі чутливим. Тому не викликає сумніву те, що необхідно враховувати глобальні чинники при формуванні стратегії розвитку держави на найближчу і віддалену перспективу. Вирішення будь-яких актуальних внутрішніх проблем не дадуть бажаних результатів, якщо ці рішення не будуть враховувати вплив глобальних трансформацій. Ця стаття присвячена аналізу змісту економічної глобалізації, об'єктивних

© Н. К. Ющенко, 2004

основ її виникнення і розвитку, дослідженню її характерних рис і наслідків, впливу на сучасний світ.

Глобалізація стала невід'ємною тенденцією сучасного світу, його синонімом. Цьому поняттю використовується стосовно до всіх сфер людської діяльності. Стали говорити про глобалізацію правового простору, глобалізацію політичних відносин, глобалізацію економіки, глобалізацію злочинності і т.п. Сутність цього поняття полягає в тому, що процеси, які відбуваються у певній сфері громадського життя, неминуче набувають глобального характеру (globe - глобус, земна куля) і при цьому впливають на інші сфери.

Глобалізація є новою, більш розвиненою стадією процесу інтернаціоналізації (транснаціоналізації) різноманітних аспектів громадського життя: економічних, політичних, культурних і т.п. На цій стадії процеси інтернаціоналізації, що на початку носили осередковий характер, поступово охоплюють усе світове співтовариство, досягаючи планетарних масштабів. І це не просто територіальне поширення інтернаціоналізації: глобальні масштаби взаємозв'язків і взаємозалежностей різноманітних країн (їхніх національних господарств, політик, культур, правових систем і т.п.) надають цим взаємозв'язкам нові властивості, нову силу, як добродійну, так і руйнівну. З певною підставою цю історичну зміну можна вважати якісним стрибком, переходом інтернаціоналізації суспільних відносин на більш високий рівень свого розвитку [3,57].

Проте різні сторони життя суспільства по-різному беруть участь у процесах глобалізації і тому грають у них неоднакову роль. Деякі з них в силу самої своєї природи є активними першопрохідниками, інші йдуть за ними з деяким часовим інтервалом. Глобалізація економіки і за своїми темпами, і за глибиною, і за своєю незворотністю істотно випереджає глобалізацію інших сфер громадського життя.

Глобалізація світової економіки - це визнання світу єдиною економічною сис-

темою, що складається з взаємозалежних елементів і функціонує за єдиними законами ринкового механізму. «Глобалізація мирової економіки – процесс усиления взаимозависимости экономических агентов до такой степени, когда действия одного из них затрагивают интересы всех других (принимают глобальный характер) и одновременно оказывают воздействие на процессы и явления в других сферах» [4,91].

Об'єктивною матеріально-технічною основою глобалізації є значний прогрес телекомунікацій, інформатизації і транспорту, охоплення ними нових регіонів, що призводить до зближення різноманітних цивілізацій, встановлення тісних контактів між ними і, зрештою, звуження життєвого простору на планеті. На очах двох-трьох поколінь відбулися процеси ущільнення простору і часу в глобальних масштабах, взаємне зближення самих віддалених і різноманітних країн, народів, регіонів. Зараз можна почути тезу про перетворення Землі в «глобальне село», де люди стають ближче завдяки сучасним засобам зв'язку (електронна пошта, мобільний телефон і т.п.). Наприкінці минулого сторіччя людство визнало обмеженість і замкнутість середовища проживання людини на Землі і марність територіальних завоювань.

Розглядаючи процес економічної глобалізації, необхідно виділити основні риси, що характеризують її зміст. Насамперед, це революційні зміни в комунікаціях, інформаційних технологіях, що призвели до небувалого посилення взаємозалежності країн світу. Нова інформаційно-орієнтована економіка з принципово новим обсягом інформації, що підлягає переробці, прискорення поширення інформації, знань по планеті, посилення залежності від джерела інформації формують новий глобальний механізм прийняття рішень, новий розклад обов'язків і відповідальності.

Зростання економічної взаємозалежності країн неминуче веде до уніфікації норм права, способу життя, культурних цінностей, стилю поведінки. Це відбувається як стихійно, так і під впливом, іноді

тиском, міжнародних організацій, об'єднань. Глобалізація пов'язана з гомогенізацією, тобто вторгненням у побут і корпоративне управління єдиних правил (стандартів). Наприклад, установлення міжнародних стандартів типу GAAP або ISSO є прерогативою національних і наднаціональних економічних і фінансових інститутів, учасників різноманітних угод, фахових організацій.

Глобалізація господарського життя призводить до його синхронізації в окремих країнах. Взаємозалежність країн настільки зростає, що порушення у функціонуванні економіки якогось великого учасника світового господарства спричиняє міжнародні наслідки, у тому числі поширення кризових явищ на інші країни (одним із прикладів може бути «азіатська» валютно-фінансова криза 1997-1998 р., що зачепила значне число країн).

Важливою рисою, що характеризує економічну глобалізацію, є активне включення у світове господарство значної частини країн третього світу, особливо так званих нових індустріальних країн. Хоча на початку XXI сторіччя ще прийнято говорити про «периферію» світової економіки, але це вже частина світової економіки. Все більше держав відходять від «колоніального» засобу участі у світовому господарстві тільки як сировинного придатку. Нові індустріальні країни - це свого роду авангард третього світу, що активно очолює його, наближаючись до стандартів розвинених країн світу. Це відбувається на основі залучення прямих закордонних інвестицій, створення філій транснаціональних компаній, використання передового закордонного досвіду, підвищення конкурентоздатності національної продукції, посилення експортного потенціалу країн.

Що стосується найбільш відсталих і бідних країн, то посилення взаємозалежності світу призводить до того, що елементи соціально-економічної дикості людини і суспільства, голод, хвороби, епідемії перестають бути проблемою тільки цих окремих країн. Вони стають загальною проблемою всього людства, що загрожує його

безпеці, перспективам його висхідного розвитку і самому збереженню життя на планеті.

Одним із виявлень економічної глобалізації є значне посилення мобільності капіталу (і продуктивного, і фінансового) у глобальному масштабі. Прогрес у транспортуванні (контейнерні перевезення, великогабаритні літаки, трубопровідний транспорт і т.п.) призвів до значного зменшення організаційно-технічних витрат, пов'язаних із передислокацією компаній. Глобалізація вражає також масштабністю фінансових операцій, швидкоплинністю переливу капіталу. Наприкінці минулого сторіччя, за участі революції в засобах телекомунікацій, світове співтовариство одержало фінансовий ринок, операції якого йдуть безупинно (за плинним порядком) 24 години на добу. Завдяки цьому з рук у руки щодня переходять гігантські ліквідні ресурси від 1.3 до 1.5 трлн. долл.[3,58].

Необхідно звернути увагу і на значне посилення мобільності населення в глобальному масштабі. Масова міграція стала одним із характерних явищ життя світового співтовариства другої половини XX сторіччя. До чинників, що посилюють мобільність населення, можна віднести уніфікацію життєвих стандартів, зростаючу інформованість, установлення нових норм міждержавних відносин, космополітизацію і гуманізацію виховання. Індивідуалізація, що посилюється, веде до зростання критичного ставлення до традиційних групових стереотипів поведінки, в результаті чого значення економічної складової в поведінці людей зростає.

Характерною рисою економічної глобалізації є наявність стабільних екологічних і інших наслідків господарювання людини на планеті: небезпека відчутно близького вичерпання невідновлюваних природних ресурсів, вичерпання екологічної бази, необхідної для підтримки виробництва, що розширюється, мутація всієї біосфери Землі, включаючи людину, що не прогнозується по наслідках. Все це дозволяє говорити про існування глобальних проблем сучасності, які мають загально-

світовий характер, тобто стосуються інтересів і долі усього людства або значної його частини, потребують термінового і невідкладного вирішення і вимагають для цього спільних дій світового співтовариства.

Важливою ознакою глобалізації світової економіки є поява і функціонування «суб'єктів глобальних відносин»: транснаціональних компаній (із середини 80-х років до початку XXI сторіччя кількість ТНК зросла з 7 тис. до 40 тис., при цьому 500 ТНК контролюють 70% світової торгівлі, а 400 корпорацій - половину всіх прямих іноземних капіталовкладень [5,75]), міжнародних урядових і неурядових організацій, суспільних і релігійних рухів, що діють глобально як у територіальному плані (у масштабах усієї планети), так і по цілям (стосуючись інтересів значної частини населення або світового співтовариства в цілому).

Помітно змінюється і роль держави в умовах економічної глобалізації. Залишається в минулому пірамідальна структура народногосподарських комплексів, опікуваних «своєю» державою. Не відмовляючись від державної підтримки, учасники зовнішньоекономічних зв'язків формують свої пріоритети самостійно, не оглядаючись на національні інтереси. У свою чергу, суверенна держава делегує частину своїх повноважень міжнародним і регіональним об'єднанням.

За своїми наслідками глобалізація економічних процесів достатньо суперечлива, тому що вона несе людству і певні досягнення, і помітні негативні ефекти.

Науково-технічний прогрес у XX сторіччі забезпечив величезне зростання виробництва товарів і послуг, достатнє для підвищення рівня життя, незважаючи на небачене раніше збільшення чисельності населення Землі. Але результати економічного зростання далеко не рівномірно розподілилися між країнами. За рядом параметрів розрив між багатими і бідними країнами різко збільшився. Нерівномірність економічного розвитку країн продовжує залишатися характерною рисою сучасного

світу, залишається і розподіл країн на елітарну групу й решту світу. У доповіді МВФ «Огляд світової економіки» відзначається, що якщо за сторіччя найбагатша чверть населення планети мала майже 6-кратне зростання ВВП на душу населення, то найбідніша чверть - лише 3-кратне зростання [6,6].

Нерівномірність у розподілі світового доходу посилювалася зміною географічної структури росту ВВП і населення. З початку промислової революції і до 1913 р. населення швидше усього зростало в країнах із найвищим розвитком виробництва. Напроти, після 1913 р. найбільшим був приріст населення саме в найбідніших країнах. У динамічних індустріальних країнах із середини 60-х років ріст населення різко сповільнився і коефіцієнт народжуваності тут тепер значно нижче рівня відтворення. Навпаки, у багатьох найбідніших країнах, особливо в Африці південніше Сахари, зростання ВВП ледь встигало за ростом населення, викликаючи стагнацію або навіть падіння подушних доходів. Це одна з причин того, що розрив у доходах між країнами на початку XXI сторіччя виявився більше, ніж на початку XX-го.

На Землі все ще зберігаються величезні масиви бідності - не тільки в порівнянні з найбільш благополучними регіонами, але й абсолютно. Економічна і відповідна їй соціальна деградація значного масиву країн навіть при порівняно невеликій їх частці в сукупному населенні не може не турбувати. Тим більше що мова йде про сотні мільйонів людських життів. Витиснення величезної маси людей на узбіччя світового розвитку збільшує конфліктний потенціал світового співтовариства, створює загрозу міжнародній безпеці, затьмарює перспективи глобалізації і може поставити під сумнів майбутнє самої техногенної цивілізації.

Стрімкий і нерівномірний розвиток інформаційних технологій посилює відрив промислово розвинених країн від найбільш слабких держав. По поширенню і використанню нових інформаційних технологій

цей розрив набагато перевищує існуючі розходження з подушного ВВП. По кількості мобільних телефонів, персональних комп'ютерів, людей, що використовують Інтернет, у розрахунку на тисячу чоловік розрив складає десятки і сотні разів [7,6]. Найменше три чверті населення Землі взагалі не мають уяви про те, що існує якась глобалізація, і що вона щось змінює у світі. Світова статистика свідчить, що в країнах, що розвиваються, більшість людей ніколи в житті не користувалися звичайним телефоном, не говорячи вже про сучасні засоби масової інформації [8,35].

Таким чином інформаційні технології, покликані об'єднувати людство, на теперішньому етапі глобалізації багато в чому сприяють його розшаруванню, тому що багаті і бідні країни мають різні фінансові можливості. Наприклад, щоб придбати комп'ютер, мешканець Бангладеш повинний витратити суму, еквівалентну його 8-річному доходу, у той час як середній американець повинний для цього трудитися 1 місяць [7, 6]. Крім звичайного розподілу на розвинені країни і країни, що розвиваються, виник, як вважають деякі дослідники, більш глибокий розкол - на країни, що здебільшого базуються на інформаційно-інноваційній економіці, і країни, що навіть не думають про це.

До негативних ефектів глобалізації варто віднести і надлишковість інформації. Наприклад, за останні 5-10 років обсяг наявної інформації подвоювався кожні 1.5 року. Потік інформаційного обміну в Інтернеті практично подвоюється кожні 100 днів, тобто складає 700 % у рік [5, 5]. Зрісший обсяг інформації, швидкість її одержання і відновлення призводять до того, що людина не в змозі сприймати, відбирати, переробляти і реалізовувати її. «67 % компаній страждають від надміру інформації, тільки менше однієї третини можуть сприймати цю інформацію і реалізовувати її» [8,36].

З цим пов'язаний і ряд соціально-психологічних наслідків: збільшення кількості людей, що страждають від серйозних психічних розладів, депресій, що не мо-

жуть пристосуватися до такого темпу змін у житті. Це стосується і найбільш розвинених країн, і країн, що розвиваються, демонструючи високі темпи росту. Справа в тому, що якщо в західних країнах перехід від аграрного суспільства до індустріального відбувся достатньо давно, у період промислової революції, і більш-менш плавно, то в азіатських, африканських, латиноамериканських країнах навальна модернізація, що має місце зараз, провокує не тільки зростання матеріального добробуту, але й різку зміну образу, ритму життя, посилення психічного, психологічного навантаження на людину.

Глобалізація пов'язана з гомогенізацією культури, «розмиванням» національної ідентичності. Промислово розвинені країни втрачають свої традиції, тому що іммігранти заповнюють можливі культурні ніші (у США - латиноамериканці, у Німеччині - турки, у Великобританії - вихідці з колишніх колоній). Нові засоби зв'язку, нові транспортні засоби і правила перетинання кордонів дозволяють емігрантам не втрачати зв'язків із батьківщиною, і якоюсь мірою залишатися громадянами двох країн - або ж іноземцями і там, і тут. Тому вони завжди можуть змінювати точку зору або позицію: сьогодні я - громадянин світу, завтра - мексиканець, китаєць. В результаті зникають як межі відповідальності, так і почуття патріотизму. З іншого боку, вплив американської / англосаксонської культури, стилю життя, поширення англійської мови призводить до розмивання культурних і етнічних особливостей як усередині країн «першого» світу, так і «третього».

Заслуговує на увагу і галузева нерівномірність поширення інформаційних технологій і глобалізації. Нові інформаційні технології одержали найбільше застосування в двох сферах: фінансовій і торговій. Тут досягнуті величезні успіхи. Можна миттєво передавати інформацію з одного кінця світу на інший. Відстані практично зникли. Усе, що відбувається на Нью-Йоркській біржі, відразу відбивається в Японії. Глобалізація, вторгнувшись у фінансову сферу, може викликати величез-

ний, миттєвий, а головне, неконтрольований перелив фінансів з однієї країни в іншу. У піки напруженості (природно, і тієї, що провокується) міжнародні фінансові діловики гарячково перекидають свої активи з регіону в регіон і здатні «за замовленням» або заради значних доходів «завалити» будь-яку валюту, крім долара. Ілюстрацією може бути колапс або дестабілізація економік азійських «тигрів», Бразилії, Росії, України в період із жовтня 1998 по березень 1999 р., викликані гіпертрофією ринку валют, цінних паперів, грошових і фінансових сурогатів на шкоду прямим інвестиціям і міжнародній торгівлі [9, 40-41].

З іншого боку, в основних, базових сферах виробництва освоєння інформаційно-технологічних інновацій відбувається повільніше й обходиться дорожче. Статистика ОЕСР свідчить: після початку інформаційної, мікроелектронної революції темпи зростання продуктивності праці і сукупної продуктивності в промислово розвинених країнах істотно сповільнилися, зараз вони нижче, ніж у 50-60-ті рр. і початку 70-х років [8, 37]. Річ у тім, що в банківській сфері досягнення інформаційної революції легко впровадити, і результати очевидні. Для здійснення будь-якої операції, переказу грошей з одного рахунку на інший може бути достатньо натиску мишею персонального комп'ютера, навіть хатнього. Але коли справа доходить до впровадження технологічних удосконалень у промислове виробництво, виявляється недостатня зацікавленість у цьому промисловців, що вклали значні кошти в традиційні технології, основний капітал (що поновлюється набагато повільніше, ніж інформаційні технології) і бажають у повному обсязі окупити ці витрати.

Слід зазначити й інші побічні ефекти глобалізації: кримінальне використання засобів глобальної інформації, успішно використовуваної хакерами, що вторгаються в мережі і крадуть чужі внески в банках, конфіденційну інформацію; значне розширення можливостей економічного шпигунства; використання досягнень інформаційної революції міжнародним тероризмом,

що воістину стає глобальним та ін.

Таким чином, економічна глобалізація як явище викликає цілком заслужений інтерес. Проте визначення глобалізації створює чималі наукові труднощі, що збільшуються політичним звучанням проблеми, безпрецедентними по масштабам і концентрації інтересами як матеріального, так і ідеологічного характеру, що стоять за нею і призводять, нерідко, до навмисної переоцінки реального значення глобалізації в сучасному світі.

Визначені ознаки глобалізації дають підставу стверджувати, що її об'єктивний зміст складають різнорідні по походженню, сферам прояву, механізмам і наслідкам процеси, що дозволяє і потребує розглядати глобалізацію як складну систему відносин, внутрішньо дуже суперечливу.

Виявлені риси економічної глобалізації вже сьогодні значною мірою визначають напрямки, характер і динамічні параметри розвитку практично всіх країн. Вхідження національної економіки України в стан ринкової трансформації та формування відкритої економічної системи вимагають особливої уваги до змісту, сучасних тенденцій та наслідків глобалізації.

Література

1. Петер Хампе. Економічна глобалізація: історичний досвід і рушійні сили // Журнал європейської економіки. - Том 2 (№ 2). Червень 2003. - С. 204-213.
2. Коллонтай В. Эволюция западных концепций глобализации // Мировая экономика и международные отношения. - 2002. - № 1 - С. 24-30.
3. Шишков Ю. О гетерогенности глобалистики и стадиях ее развития // Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - № 2 - С. 57-60.
4. Международные экономические отношения. под общ. ред. В.Е.Рыбалкина. - М.- 1997.
5. Евстигнеев В. Финансовая глобализация - явление и методологический инструмент // Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - № 3. -

С.74-76

6. Мировая экономика в XX веке: потрясающие достижения и серьезные проблемы // Мировая экономика и международные отношения. - 2001.- № 1-С. 3-157. Мельянцев В. Информационная революция - феномен «новой экономики» // Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - № 2 - С. 3-10.

8. Симония Н. Глобализация и неравномерность мирового развития // Мировая экономика и международные отношения. - 2001. - № 3 - С. 35-44.

9. Пефтиев В., Черновская В.

Развивающийся мир: глобализация или регионализация? // Мировая экономика и международные отношения.-2000.- № 7- С. 39-47.

10. Белорус О.Г., Лукьяненко Д.Г. і ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Монографія.- К.: Ориане, 2000.

11. Соколенко С.І. Глобалізація й економіка України.- К.: Логос, 1999.

Статья поступила в редакцию 14.10.2004

**О.А.МИРОНОВА, к.э.н., доцент,
Г.П.СОЛОДКОВ, д.э.н., профессор,
Институт мировой экономики Северо-Кавказской
академии государственной службы,
г. Ростов-на-Дону, Россия**

ПАРАДОКСЫ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ: ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ГЛОБАЛИЗМ

Современный мир стремительно меняется, и сегодня ситуация складывается так, что тот, кто не хочет изменить себя в соответствии с меняющимся миром, рискует оказаться на обочине мировой истории. К тому же могут привести и попытки изолировать себя от него, отгородившись от перемен границами и ошестившись соответствующей идеологией. Впрочем, для того, чтобы противопоставить себя всему миру, сегодня нужно слишком многое, - гораздо большее, нежели прежде. Для этого надо быть действительно сильным, иначе та сила, которой ты пытаешься противостоять, оставит от тебя лишь пустое безжизненное пространство да горькую память о том, как не надо делать, впрочем, едва ли долгую. Поэтому тот, кто хочет выжить в современном изменяющемся мире и не потерять в нем свою идентичность, должен вписаться в него и изменить себя в нем - встроиться в него и подстроиться под него. И лишь тогда, когда, «прогнущись под изменчивый мир», мы обре-

тем от этого некую выгоду, дающую нам реальную силу, можно попробовать заставить его «прогнуться под нас».

Современная Россия - и это слишком очевидная и слишком банальная истина, чтобы ее доказывать - не может ни прогнуть мир под себя, ни гордо отвернуться от него. Именно поэтому единственное, что нам остается - это попытаться войти в него, что мы не очень успешно делаем вот уже более десяти лет. Действительно, попытка России вписаться в постиндустриальный мир пришлась на не самое подходящее для этого время - период очередных великих перемен. Впрочем, мир всегда был изменчивым, и любое другое время для попытки интеграции России в мировой рынок могло бы оказаться не менее неподходящим. Сегодня такая интеграция осложняется, как это принято сейчас говорить, феноменами глобализации.

Современный мир стремительно

О.А.Миронова, Г.П.Солодков, 2004